

ZESPOŁY ROLNIKÓW INDYWIDUALNYCH W PROCESIE SPECJALIZACJI ROLNICTWA

Wacław Guzewicz

Instytut Ekonomiki Rolnej

WSTĘP

W ostatnich latach stworzone zostały nowe możliwości rozwoju w gospodarce chłopskiej, między innymi przez organizowanie zespołów rolników indywidualnych. Korzystne warunki dla rozwoju tej nowej formy gospodarowania stworzyła Uchwała nr 44 Rady Ministrów z 11 lutego 1972 r. — o kooperacji w rolnictwie, ustalająca jednocześnie jej podstawy prawne. W miarę powstawania i rozwoju zespołów zachodziła potrzeba dalszego uściślenia przepisów o warunkach zakładania i funkcjonowania zespołów. Zadanie to spełniły kolejne uchwały 207 i 279 Rady Ministrów oraz nr 11 z 16 I 1976 r.

Ta ostatnia Uchwała zapoczątkowała inny, jakościowy etap rozwoju zespołów produkcyjnych. Wprowadzono w niej pewne dodatkowe wymagania wobec zespołów, między innymi w zakresie specjalizacji produkcji.

W pierwszych latach organizowania zespołów ich członkowie deklarowali jedynie wspólną działalność w określonym kierunku produkcji, bez określania wielkości tej produkcji w zespole, czy jej poziomu w odniesieniu do jednostki powierzchni. Toteż część zespołów specjalistycznymi była tylko z nazwy, a nie z treści pracy zespołu i jego organizacji. Mocą wyżej wymienionej ostatniej Uchwały wprowadzone zostały kryteria, określające dla każdego kierunku specjalizacji w produkcji zwierzęcej minimalną skalę produkcji towarowej zespołu oraz minimalny jej poziom w przeliczeniu na jednostkę powierzchni, a przy specjalizacji w produkcji roślinnej udział powierzchni upraw specjalistycznych w powierzchni zasiewów. Dopiero, jeśli zespół spełnia oba kryteria, może być zaliczony w poczet gospodarstw specjalistycznych, z czym wiąże się prawo do otrzymania pomocy finansowej i preferencji przyznanych przez państwo.

Za organizowaniem zespołów, specjalizujących się w określonych kierunkach produkcji, przemawia interes społeczny jak i prywatny rolni-

ków. Przyspieszony rozwój gospodarczy kraju wymaga od rolnictwa dość szybkiego zwiększania produkcji rolnej, zwłaszcza zwierzęcej. W znacznej części gospodarstw indywidualnych przyrost produkcji jest ograniczony szeregiem barier techniczno-ekonomicznych, w większości wynikających z małego obszaru gospodarstwa. W miarę rozwoju całej gospodarki narodowej działanie tych barier będzie przejawiać się coraz ostrzej.

Wdrażanie specjalizacji produkcji do gospodarki chłopskiej, szczególnie gdy odbywa się w połączeniu z organizowaniem zespołów rolników indywidualnych, może znacznie złagodzić działanie barier hamujących przyrost produkcji rolnej, a niekiedy nawet je eliminować.

Rolnicy w zespołach mają możliwość wprowadzenia mechanizacji, przy jednoczesnym obniżeniu jej kosztów. Czyni to pracę w rolnictwie lżejszą, łatwiejszą, a jednocześnie stwarza warunki podniesienia jej wydajności, a tym samym i dochodów rolników. Atrakcyjność współpracy w zespole podnosi również możliwość wygoszparowania czasu wolnego od pracy w postaci dłuższego urlopu, czy wolnego dnia w tygodniu.

Po czterech latach od wejścia w życie pierwszej Uchwały Rady Ministrów, inicjującej ideę stworzenia zespołów, działało w kraju ponad 10 tysięcy zespołów produkcyjnych, w tym około 3,6 tys. rozwijających produkcję jednego z kierunków zwierzęcych¹.

Dotychczasowe tempo powstawania zespołów świadczy o zaakceptowaniu tej formy organizacji produkcji przez rolników, co rokuje nadzieje na dalszy jej rozwój.

CEL, ZAKRES I METODA BADAŃ

Celem opracowania jest przedstawienie przebiegu procesu specjalizacji w zespołach oraz jego wpływu na osiągnięte efekty ekonomiczno-produkcyjne i organizacyjne.

W analizie wykorzystano część materiału empirycznego z permanentnych badań, prowadzonych przez Instytut Ekonomiki Rolnej w zespołach rolników indywidualnych. Podstawowym narzędziem, jakim posługiwano się w badaniach, były kwestionariusze dla gospodarstwa zespołowego, a także dla gospodarstw poszczególnych członków zespołu.

Badania rozpoczęte zostały w 1973 r., a więc w pierwszym okresie tworzenia zespołów. Tak wczesne rozpoczęcie badań umożliwiło dość dokładne odtworzenie obrazu gospodarstw członków i ich produkcji przed zorganizowaniem zespołów oraz określenie zamierzeń inwestycyjnych i produkcyjnych zespołów, a następnie obserwowanie zachodzących w

¹ Informacja sygnałna nr 11 o zespołach rolników indywidualnych. Ministerstwo Rolnictwa i CZKR.

nich zmian. Systematyczność badań i sukcesywne pozyskiwanie materiału badawczego umożliwiło ujmowanie na bieżąco wszystkich zmian organizacyjnych, produkcyjnych i ekonomicznych w zespołach. Dzięki temu po trzech latach badań uzyskano dość dokładny obraz poszczególnych faz rozwojowych zespołów.

Z drugiej strony — ten wczesny termin rozpoczęcia badań, ze względu na małą jeszcze wówczas liczbę zespołów, zdeterminował metodę doboru obiektów do badań. Dobrano je mianowicie w sposób celowy. Kryteria wyboru były następujące:

— różnorodność kierunków działalności produkcyjnej zespołów dla uzyskania możliwości oceny różnorodnych rozwiązań organizacyjnych i produkcyjnych;

— rozmieszczenie zespołów w zróżnicowanych warunkach przyrodniczo-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem województw o największym nasileniu zespołów;

— zapoczątkowana już, a nawet zaawansowana zespołowa działalność w zespołach (produkcyjna i inwestycyjna), rokująca pewną trwałość zespołów i zaangażowanie członków.

Badaniami objęto 191 zespołów i 750 tworzących je gospodarstw indywidualnych, a więc około 8⁰/₀ istniejących (zarejestrowanych w urzędach gmin) w tym czasie zespołów produkcyjnych w kraju.

Liczba zespołów przyjętych do badań oraz ich udział w ogólnej zbiorowości zespołów, według kierunków podjętej specjalizacji, przedstawiał się następująco:

Kierunek podjętej specjalizacji	Liczba zespołów przyjętych do badań	w % ogólnej liczby zespołów w kraju
bydło mleczno-rzeźne	14	21,2
bydło rzeźne	29	12,9
owce	19	25,3
trzoda chlewna	45	9,0
drób	14	4,6
sadownictwo	13	10,9
warzywnictwo	6	3,5

Badania w tych samych zespołach zostały powtórzone pod koniec 1974 i 1975 roku. W listopadzie 1976 r. przeprowadzono dodatkowe badania sondażowe. W trakcie prowadzenia badań 21 zespołów z różnych przyczyn przestało istnieć, zostały rozwiązane przez samych członków organizatorów lub też skreślono je z ewidencji w Urzędach Gminy przez administrację terenową.

Wszystkimi etapami badań objęto ostatecznie 170 zespołów i 668 tworzących je gospodarstw, z tego 127 zespołów oraz 518 gospodarstw,

których członkowie podjęli produkcję specjalistyczną w wybranym kierunku. Badane obiekty są zlokalizowane w 6 z 8 makroregionach planowania gospodarczego.

Ponieważ zespoły przyjmują różne rozwiązania organizacyjne, jak i różna jest ścisłość związków między produkcją zespołową a indywidualną członków, jako jednostkę badaną przyjęto gospodarstwo zespołowe łącznie z gospodarstwami członków, wchodzącymi w skład zespołu.

KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA BADANYCH ZESPOŁÓW

Działalność badanych zespołów (mimo że są to jedne z pierwszych) trwa dość krótko. Przeciętna długość okresu zespołowego działania zespołów, których członkowie podjęli produkcję w wybranym kierunku, wynosiła 31,5 miesiąca, licząc od daty zarejestrowania do 31 XII 1975 r., tj. roku ostatnich badań. Do najdłużej działających należą zespoły, których członkowie podjęli specjalizację w warzywnictwie (przeciętnie 36,7 miesięcy) i w trzodzie chlewnej (32,5), a najkrócej istnieją zespoły owczarskie (27,7) oraz specjalizujące się w chowie bydła opasowego (20,5 miesięcy).

Pod względem liczby członków (gospodarstw) zespoły są bardzo wyrównane. Przeważają zespoły 3-osobowe, wyjątek stanowią sadownicze, które zrzeszają większą liczbę członków².

W badanym okresie liczba członków, z wyjątkiem zespołów sadowniczych, nie zwiększała się, były natomiast sporadyczne przypadki występowania poszczególnych członków z zespołów. Na ich miejsce pozostali dokooptowywali innych rolników.

Organizowanie bardzo małych liczebnie zespołów, jak również wchodzenie w związki kooperacyjne w zespołach przede wszystkim ludzi spokrewnionych³ świadczy o daleko idącej ostrożności w dobieraniu partnerów do współpracy. Wskazuje to również, że o doborze członków zespołu w mniejszym stopniu decyduje potencjał produkcyjny ich gospodarstw, a w większym wzajemne zaufanie między partnerami, podejmującymi wspólną produkcję. W większości zespołów gospodarstwa są wyraźnie zróżnicowane pod względem obszaru ziemi, wyposażenia w maszyny i budynki, wielkości pogłównia zwierząt czy też zasobów siły roboczej.

² Udział zespołów o trzech członkach wynosi w poszczególnych kierunkach podjętej specjalizacji: mleko i żywiec bydłocy 91,7%; żywiec bydłocy 88,5%; owce 94,4%; trzoda chlewna 94,9%; drób 85,7%; sadownictwo 15,4%; warzywnictwo 100,0%.

³ W 42,4% badanych zespołów wszyscy członkowie są ze sobą spokrewnieni; w 35,8% zbiorowości część członków jest ze sobą spokrewniona i tylko w 21,8% zespołów nie występują związki pokrewieństwa.

Pod względem wieku członkowie badanych zespołów są zbiorowością ludzi względnie młodych.

Struktura wieku członków badanych zespołów przedstawia się następująco:

	Liczba członków	w %
do 40 lat	186	43,4
41—50 lat	107	25,0
51—60 lat	79	18,5
61 i więcej lat	56	13,1

Korzystnie przedstawia się również wykształcenie ogólne i fachowe członków zespołów. Jest ono znacznie wyższe od przeciętnego w kraju poziomu wykształcenia rolników. W 34,6% zespołów najmniej jeden z członków miał ukończoną szkołę zasadniczą, w 35,5% szkołę średnią, a w 6,3% badanych zespołów co najmniej jeden z członków — ukończone studia wyższe. W co trzecim zespole (38,5%) najmniej jeden z członków posiadał już wykształcenie fachowe — rolnicze na poziomie szkoły zasadniczej, średniej czy studiów wyższych.

Struktura wykształcenia oraz wieku wydaje się wskazywać, że członkowie świadomie wybrali zawód rolnika, a podejmując produkcję specjalistyczną i do tego w zespole, szukali poprawy sytuacji swych gospodarstw.

Przeciętny obszar gospodarstw członkowskich w zespołach, podejmujących specjalizację, jest większy od przeciętnego obszaru gospodarstw w województwach, w których są zlokalizowane badane zespoły⁴.

Wyniki z badań wydają się potwierdzać, że członkowie zespołów w większości przypadków dostrzegali potrzebę dostosowania kierunków produkcji specjalistycznej do istniejących lokalnych warunków przyrodniczo-ekonomicznych, aby wykorzystać je w celu uzyskania najlepszych efektów.

Przeciętny obszar użytków rolnych w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, udział trwałych użytków zielonych oraz jakość gleb, są w zespołach wyraźnie zróżnicowane. Do tego zróżnicowania dostosowano kierunki specjalizacji podjętej przez członków zespołów (tab. 1).

W zależności od kierunku produkcji, obserwuje się również różnice pod względem zasobów siły roboczej, szczególnie w odniesieniu do jednostki powierzchni. Ogólnie można stwierdzić, że zasoby siły roboczej w zespołach, z wyjątkiem zespołów których członkowie podjęli specjalizację w produkcji owczarskiej, kształtują się na poziomie zasobów w prze-

⁴ Czyszkowska-Dąbrowska, W. Guzewicz, M. Szpryngier: Zespoły rolników indywidualnych w świetle badań. Studia i Materiały IER, z. 415.

Tabela 1

Zasoby ziemi i siły roboczej w badanych zespołach o różnych kierunkach produkcji

Kierunek działalności zespołowej	a Przed założeniem zespołu b 31 XII 1975 r.	Powierzchnia użytków rolnych		Udział trwałych użytków zielonych w %	Jakość gleb według wskaźnika bonitacji*	Liczba osób pełnozatrudnionych		
		na 1 zespół w ha	na 1 gospodarstwo w ha			na 1 zespół	na 1 gospodarstwo	na 100 ha użytków rolnych
Bydło mleczno-rzeźne	a	31,9	10,9	19,5		5,9	2,0	18,5
	b	41,0	13,3	28,3	3,51	5,9	1,9	14,5
Bydło rzeźne	a	23,6	7,6	18,8		5,9	1,9	25,0
	b	27,2	8,8	24,6	3,32	6,0	1,9	22,0
Owce	a	24,1	7,9	33,6		3,7	1,2	15,5
	b	37,4	12,5	48,9	2,84	4,2	1,4	11,3
Trzoda chlewna	a	20,6	6,7	12,7		5,2	1,7	24,8
	b	22,2	7,4	11,4	2,96	5,5	1,8	24,8
Drób	a	18,0	5,7	18,8		5,0	1,6	27,9
	b	17,1	5,4	19,5	3,10	5,9	1,9	34,3
Sadownictwo	a	62,8	5,3	25,9		18,2	1,7	31,4
	b	80,1	5,6	24,4	3,41	20,8	1,6	28,1
Warzywnictwo	a	12,8	4,3	14,8		5,1	1,6	40,1
	b	13,6	4,9	15,9	3,64	5,5	2,0	44,5
Średnio	a	26,2	6,7	20,8		6,5	1,6	24,9
	b	31,5	7,7	25,8	3,21	7,1	1,7	22,4

* Wskaźnik bonitacji obliczono, przyjmując skalę rozpiętości współczynnika od 1 do 6 (grunty orne kl. I — 6 p. kl. VI — 1 p.).

ciętych w kraju gospodarstwach indywidualnych, a znacznie poniżej poziomu w gospodarstwach specjalistycznych. Liczba osób pełnozatrudnionych w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wynosiła w zespołach około 1,7, w gospodarstwach przeciętnych 1,85, a w indywidualnych gospodarstwach specjalistycznych aż 3,32⁵. To by wskazywało, że w zespołach rolnicy mogą podjąć się specjalizacji produkcji przy znacznie mniejszych zasobach siły roboczej.

ZMIANY PRODUKCYJNE I ORGANIZACYJNE W PROCESIE SPECJALIZACJI

W zespołach, w których członkowie podjęli się specjalizacji produkcji, już w początkowym okresie ich wspólnej działalności nastąpił wyraźny wzrost skali produkcji specjalistycznej.

⁵ M. Kaźmierczak, J. Reinstein: Nowe tendencje w rozwoju specjalizacji produkcji zwierzęcej w gospodarstwach chłopskich. Referat na konferencję naukową IER, Warszawa 1976.

W ciągu trzech lat średni stan krów w zespołach nastawionych na produkcję mleka i żywca wołowego zwiększył się z 11,9 do 25,8 sztuk, a więc o 116,8⁰%, przy jednoczesnym wzroście liczby młodzieży (bydło rzeźne i hodowlane) z 13,9 do 49,8 sztuk, tj. o 258,3⁰%. W zespołach specjalizujących się w produkcji owczarskiej pogłowie owiec wzrosło w tym samym czasie z 23,7 do 169,2 szt., a więc ponad 7-krotnie. Podobnie istotne zmiany wystąpiły w pogłowie trzody chlewnej w zespołach trzodowych⁶ — wzrost z 43,6 do 205,5 szt., tj. o 371,4⁰%.

Skala oraz tempo zmian produkcji specjalistycznej w badanych zespołach przedstawia się następująco:

Produkt będący przedmiotem specjalizacji	Produkcja towarowa na na 1 zespół		Wskaźnik wzrostu w %
	przed założeniem	1975 r.	
	zespołu		
mleko (tys. l)	31,0	68,9	122
żywiec wołowy (q)	77,0	195,0	153
wetna (kg)	135,3	811,2	500
żywiec trzodowy (q)	52,7	333,2	532

W wyniku bardzo szybkiego zwiększania skali produkcji specjalistycznej zespołów wzrosła wartość produkcji towarowej brutto z 19,5 — przed założeniem zespołów — do 39,7 tys. zł na 1 ha w 1975 r., a więc o 104⁰% (w cenach stałych z 1975 r.)⁷.

Do najważniejszych czynników, które wpłynęły na przyspieszenie tempa przyrostu produkcji rolnej w zespołach specjalistycznych należy zaliczyć:

- 1) pomoc finansową i rzeczową, jaką zespoły otrzymały od państwa;
- 2) możliwość budowy w zespołach znacznie większych i bardziej nowoczesnych budynków inwentarskich;
- 3) większe możliwości wprowadzania, i do tego bardziej nowoczesnych, maszyn i urządzeń.

ad 1. Pomoc, jaką zespoły uzyskały ze strony państwa była znaczna, a jej wachlarz dość szeroki, poczynając od niskoprocentowanych, w części

⁶ W dalszej części opracowania dla określania zespoły specjalizujące się w produkcji bydłowej, owczarskiej itp. będziemy używali formy skrótowej — zespoły bydłowe, owczarskie itp.

⁷ Dla porównania podajemy, że w tym samym czasie produkcja towarowa w indywidualnych gospodarstwach specjalistycznych wzrosła z 22 do 24 tys. zł, w zależności od kierunku specjalizacji, do około 36 tys. zł na 1 ha w 1975 r., tj. około 56⁰% (w cenach bieżących). Średnio w gospodarce indywidualnej kraju wartość towarowej produkcji rolniczej na 1 ha użytków rolnych wynosiła w 1972 r. 9,4 tys. zł i wzrosła do 1975 r. o 3 tys. zł, tj. o 32⁰% (w cenach bieżących). Źródło: M. Kaźmierczak, J. Reinstein, op. cit.

umarzalnych kredytów, przez ulgi w podatku gruntowym lub czynszu dzierżawnym, aż do preferencji w zakupie maszyn, materiałów budowlanych i zwierząt hodowlanych oraz przejmowaniu ziemi PFZ itp.

Uzyskany na dogodnych warunkach i w części umarzalny kredyt pozwolił przełamać zespołom barierę finansową, tak odczuwaną w poszczególnych gospodarstwach. Udział środków własnych w realizowanych inwestycjach był znaczny i wynosił około 30⁰/₀ wartości wnoszonych budynków inwentarskich oraz około 50⁰/₀ wartości zakupionych maszyn. Bez pomocy kredytowej państwa członkowie zespołów nie byłiby jednak w stanie zrealizować tak poważnych inwestycji.

Wysokość zaciągniętego do grudnia 1975 r. kredytu inwestycyjnego (w tys. zł na 1 zespół) przedstawia się następująco:

Kierunek działalności zespołowej	Na budownictwo	Zakup maszyn
bydło mleczno-rzeźne	1 224	153
bydło rzeźne	408	56
owce	333	68
trzoda chlewna	642	70
drób nieśny	1 133	65
drób rzeźny	809	—
sadownictwo	444	24
warzywnictwo	300	29

ad 2. W wyniku pomocy Państwa w badanych zespołach nastąpiła wyraźna poprawa wyposażenia w trwałe środki produkcji (tab. 2). Wartość budynków, w przeliczeniu na 1 zespół w zespołach, których członkowie podjęli się specjalizacji w produkcji zwierzęcej, wzrosła kilkakrotnie. Wszystkie zespoły chowu bydła mleczno-rzeźnego i drobiarskie oraz 97,4⁰/₀ zespołów trzodowych wybudowało nowe budynki inwentarskie. Jedynie w zespołach owczarskich (72,2) i bydła rzeźnego (61,5⁰/₀) odsetek ten był niższy. Świadczy to, że podjęcie zwierzęcej produkcji specjalistycznej przez grupę rolników, szczególnie na większą skalę, wymaga budowy nowych budynków inwentarskich.

Nowo budowane w zespołach budynki inwentarskie są, w porównaniu z indywidualnymi, stosunkowo duże, np. 1 obora dla krów średnio na około 60 stanowisk, chlewnie dla macior na około 30 stanowisk, tuczarnia dla tuczników na 230 stanowisk, kurnik na około 4000 niosek. Wznoszone budynki w większości przypadków wyposażone zostały w małą mechanizację. Mechanicznie usuwano obornik w 100⁰/₀ badanych zespołów bydła mleczno-rzeźnego, w 70⁰/₀ zespołów bydła rzeźnego i 42,5⁰/₀ zespołów trzody chlewnej. Wszystkie zespoły bydła mleczno-rzeźnego miały zainstalowane dojarki mechaniczne. Do prawie wszystkich budynków inwentarskich doprowadzono bieżącą wodę.

Tabela 2

Budynki gospodarcze i maszyny w badanych zespołach o różnych kierunkach produkcji (w tys. zł)

Kierunek działalności zespołowej	Budynki gospodarcze ^a				Maszyny ^b			
	przed założeniem zespołów		1975		przed założeniem zespołów		1975	
	na 1 zespół	na 1 ha użytków rolnych	na 1 zespół	na 1 ha użytków rolnych	na 1 zespół	na 1 ha użytków rolnych	na 1 zespół	na 1 ha użytków rolnych
	Bydło mleczno-rzeźne	471	14,8	2082	50,8	279	8,7	564
rzeźne	514	21,8	1066	39,2	123	5,2	298	11,0
Owce	422	17,5	961	25,7	148	6,1	262	7,0
Trzoda chlewna	418	20,3	1315	59,2	99	4,8	234	10,5
Drób	355	19,7	2005	117,3	131	7,3	237	13,9

^a Wartość budynków ustalono następująco: stare według wyceny PZU, a nowe według kosztów budowy.

^b Wartość maszyn ustalono następująco: stare według wyceny członków zespołów, a nowe według ceny zakupu.

Przeważająca część nowo budowanych budynków wzniesiona została sposobem gospodarczym, przy znacznym zaangażowaniu własnych zasobów siły roboczej, co wpłynęło na obniżenie kosztów budowy. Na przykład: 1 nowe stanowisko dla krowy kosztowało w zespołach 27,3 tys. zł, a dla bukata około 8 tys. zł; jest to znacznie mniej niż analogiczne koszty w sektorze uspołecznionym.

ad 3. W zakresie maszyn do mechanizacji produkcji roślinnej, chociaż zapotrzebowanie zespołów nie zostało w pełni pokryte nastąpiła wyraźna poprawa. Prawie każdy zespół na koniec 1975 r. miał co najmniej jeden ciągnik i podstawowy sprzęt towarzyszący. Jedynie zespoły drobiarskie oraz warzywnicze były słabiej wyposażone w ciągniki (ok. 60% zespołów), miały za to znacznie większą liczbę samochodów towarowych.

Badania wykazują zróżnicowanie zapotrzebowania na niektóre rodzaje maszyn, w zależności od kierunku podjętej specjalizacji. W zespołach sadowniczych maszyną niezbędną staje się opryskiwacz ciągnikowy, w zespołach bydłowych — wszelkiego rodzaju ścinacze zielonek, łącznie z orkanami. Na takie maszyny, jak ładowacze i rozrzutniki obornika oraz rozlewacze gnojowicy największe zapotrzebowanie występuje w zespołach chowu bydła i trzody.

Mimo znacznej poprawy w wyposażeniu w maszyny, członkowie zespołów w dalszym ciągu korzystają z usług SKR, przy czym — jak można zaobserwować — zmienia się asortyment tych usług. Członkowie zespołów poszukują w SKR maszyn specjalistycznych, wydajniejszych,

takich jak: silosokombajny, kombajny do zbioru zbóż, ziemniaków, buraków cukrowych czy też kukurydzy na ziarno.

Produkcja specjalistyczna w większości zespołów podejmowana jest w oparciu o własne zasoby siły roboczej. Z najmu stałej siły roboczej (zwykle dotyczy to jednej osoby) korzystają głównie zespoły specjalizujące się w produkcji żywca drobiowego oraz trzody chlewnej o dużej skali produkcji.

Rozpatrując zagadnienia specjalizacji produkcji w zespołach rolników indywidualnych musimy zdawać sobie sprawę, że jest to początek tego procesu. Rok 1975 był praktycznie dla większości zespołów dopiero drugim rokiem wspólnej działalności w wybranych kierunkach produkcji. W okresie tak krótkim mogliśmy jedynie zaobserwować pierwsze zmiany zachodzące w produkcji, ekonomice i organizacji gospodarstw pod wpływem nasilającego się procesu specjalizacji. W najbliższych latach należy oczekiwać dalszych, być może bardziej ewidentnych zmian, zwłaszcza w takich kierunkach specjalizacji jak chów bydła mleczno-rzeźnego, owczarstwo czy sadownictwo. Wstępne badania sondażowe przeprowadzone w listopadzie 1976 r. wydają się potwierdzać te przypuszczenia.

Proces specjalizacji produkcji w zespołach nasila się. Świadczy o tym rosnący udział produkcji gałęzi wiodącej w produkcji towarowej ogółem (tab. 3).

Zmiany w produkcji towarowej nastąpiły głównie w wyniku szybkiego wzrostu skali produkcji specjalistycznej, przy stosunkowo małych zmianach w produkcji pozostałych gałęzi (w większości pozostałych gałęzi zaznaczył się jedynie lekki spadek produkcji). Traktując udział produkcji specjalistycznej w produkcji towarowej ogółem jako miernik stopnia specjalizacji można stwierdzić, że proces specjalizacji najbardziej nasilał się w zespołach drobiarskich i chowu trzody chlewnej, a więc w kierunkach o stosunkowo krótkim cyklu produkcji i luźniej powiązanych z ziemią. Zespoły o tych kierunkach mają możliwość prowadzenia produkcji wyłącznie na kupnych paszach treściwych.

Najmniejsze zmiany w strukturze produkcji zaszły w zespołach sadowniczych, a wynika to z długiego cyklu produkcji. Większość sadów nie weszła jeszcze w okres owocowania.

W 1975 r. we wszystkich kierunkach produkcji, z wyjątkiem sadownictwa, przeciętny udział gałęzi wiodącej wynosił ponad 50% produkcji towarowej. Tak więc, już w drugim roku działalności zespoły, licząc przeciętnie, przekroczyły minimalną granicę, której osiągnięcie większość ekonomistów rolnych uznaje za kryterium pozwalające zaliczyć gospodarstwo do specjalistycznych⁸. Przeciętny udział zaciera jednak obraz róż-

⁸ S. Grabowski: Specjalizacja i skala produkcji w rolnictwie. PAN, IRWiR, Warszawa 1975, s. 24.

Tabela 3

Zmiany w produkcji towarowej brutto i jej strukturze (ceny stałe z 1975 r.)

Kierunek działalności zespołowej	Liczba badanych zespołów	Produkcja towarowa w tys. zł			Struktura produkcji towarowej		
		na 1 zespół	na 1 gospodarstwo	na 1 ha użytków rolnych	gałąź wiodąca	pozostała produkcja	
						zwierzęca	roślinna
Bydło							
mleczno-rzeźne	12a	703	234	22,0	30,5	34,5	35,0
	b	796	258	21,7	44,7	24,4	30,9
	c	959	311	23,4	56,0	18,8	25,2
rzeźne	26a	496	159	21,0	35,7	43,3	21,0
	b	609	196	23,1	47,2	31,6	21,2
	c	793	256	29,2	58,9	21,6	19,5
Owce							
	18a	388	127	16,1	14,9	54,0	31,1
	b	442	145	12,3	38,2	39,8	22,0
	c	641	210	17,4	53,4	25,3	21,3
Trzoda chlewna							
	40a	438	144	21,3	38,5	31,0	30,5
	b	846	277	39,5	71,6	16,5	11,9
	c	1345	448	62,2	78,6	11,1	10,3
Drób							
rzeźny	8a	322	99	15,6	.	52,6	47,4
	b	2216	682	117,4	89,3	4,9	5,8
	c	3457	1064	178,2	92,8	3,1	4,1
nieśny	6a	595	198	41,3	56,7	30,3	13,0
	b	1164	388	88,7	84,0	11,4	4,6
	c	2003	668	143,5	90,0	6,5	3,5
Sadownictwo							
	12a	862	73	14,1	25,5	50,4	24,1
	b	1115	82	15,1	36,4	48,3	15,3
	c	1404	98	17,5	45,2	43,4	11,4
Warzywnictwo							
	5a	394	123	30,8	32,5	25,3	42,2
	b	642	207	45,6	67,5	21,3	11,2
	c	882	315	71,9	65,0	17,9	17,1
Średnio							
	127a	509	131	19,5	31,3	41,0	27,7
	b	854	209	28,4	62,7	22,9	14,4
	c	1247	409	39,7	72,0	15,9	12,1

a — gospodarstwa przed założeniem zespołów; b — 1974 r.; c — 1975 r.

nicowania występującego między poszczególnymi zespołami w grupach specjalizacji. Okazuje się, że tylko część zespołów granicę tę przekroczyło. Najliczniej przekroczyły ją zespoły drobiarskie (100%), trzody chlewnej (85%) i warzywnicze (60%), a najmniej bydłące (55%), owczarskie (50%) i sadownicze (23%).

Nie wszystkie badane zespoły osiągnęły do końca 1975 r. planowaną w momencie organizowania się skalę produkcji specjalistycznej, dotyczy to zwłaszcza zespołów bydłących, owczarskich i sadowniczych. Część ze-

społów, mimo osiągnięcia planowanej skali produkcji, nie spełnia jeszcze wszystkich wprowadzonych ostatnią Uchwałą Rady Ministrów wymogów, warunkujących zaliczenie ich do gospodarstw specjalistycznych, a z tym wiąże się wielkość pomocy udzielanej zespołom przez państwo.

Postawione w Uchwale wymogi osiągnęło w 1975 r. zaledwie 49⁰/₀ badanych zespołów trzody chlewnej, 43⁰/₀ drobiowych, 26⁰/₀ bydłych, 18⁰/₀ owczarskich, 75⁰/₀ sadowniczych i 60⁰/₀ warzywniczych.

Oceniając powyższą sytuację, należy oczekiwać w zespołach dalszego wzrostu skali produkcji specjalistycznej. Badania sondażowe wydają się to potwierdzać. Według oceny członków zespołów, odsetek zespołów spełniających kryteria specjalizacji w 1976 r. był już znacznie wyższy i wynosił: w zespołach chowu trzody chlewnej — 71,1⁰/₀, drobiu — 78,6⁰/₀, bydła — 56,4⁰/₀ i chowu owiec — 73,3⁰/₀.

Zmiany zachodzące w pogłowie zwierząt w zespołach produkcji zwierzęcej również tę tendencję potwierdzają. Według danych z 1976 r. okazuje się, że aż w 93,3⁰/₀ badanych zespołów chowu owiec, 48,7⁰/₀ bydła (mlecznego 76,9⁰/₀, rzeźnego 34,6⁰/₀), 46,2⁰/₀ drobiu i około 41⁰/₀ zespołów chowu trzody w 1976 r. zwiększyło pogłowie zwierząt gałęzi wiodącej w stosunku do stanu z roku 1975. Jedynie w około 20⁰/₀ zespołów z produkcją bydłą (15,4⁰/₀ mlecznych, 23,7⁰/₀ bydła rzeźnego) i 24,3⁰/₀ trzody chlewnej pogłowie uległo zmniejszeniu. Na najbliższy okres zwiększenie pogłowia zwierząt gałęzi wiodącej planują członkowie 73,3⁰/₀ zespołów owczarskich, około 49⁰/₀ bydłych (mlecznych 76,9⁰/₀, bydła rzeźnego 34,6⁰/₀), 36,8⁰/₀ chowu trzody i 53,8⁰/₀ zespołów drobiarskich. Plany zmniejszenia pogłowia zwierząt gałęzi wiodącej najczęściej występują w zespołach ze specjalizacją w trzodzie chlewnej — 21,1⁰/₀ zespołów i bydła rzeźnym — 15,4⁰/₀.

W zespołach o pozostałych kierunkach specjalizacji nie planuje się zmniejszenia pogłowia zwierząt gałęzi wiodącej (bydło mleczne, drób rzeźny i nieśny) lub planują tylko nieliczne np. zespoły owczarskie — 6,7⁰/₀. Naszym zdaniem, główną przyczyną większego niż przy innych kierunkach odsetka zespołów planujących zmniejszenie pogłowia trzody chlewnej i bydła rzeźnego są trudności z zaopatrzeniem w odpowiednią ilość i asortyment pasz treściwych. W wielu zespołach brak dostatecznej własnej bazy paszowej, ze względu na stosunkowo mały obszar ziemi. Jednocześnie wysoka ich cena po reformie cen w rolnictwie (w 1976 r.) — w stosunku do ceny skupu żywca — powoduje, że opłacalność tych kierunków zmniejszyła się⁹.

⁹ Jak wykazują wyniki z ankiety—sondażu, trudności w zakupie odpowiedniej ilości pasz treściwych odczuwali członkowie około 70⁰/₀ zespołów trzody chlewnej, ponad 50⁰/₀ bydłych i owczarskich oraz około 30⁰/₀ drobiarskich. Członkowie aż 31,6⁰/₀ zespołów trzody chlewnej i 23,1⁰/₀ bydła rzeźnego ocenili chów zwierząt kie-

W większości badanych zespołów pogłowie zwierząt gałęzi nie będących obiektem specjalizacji (widoczne jest to również w zamierzeniach) ulega powolnemu zmniejszaniu.

Zwiększanie się w większości zespołów pogłowia zwierząt gałęzi wiodących, przy jednoczesnym ograniczaniu pozostałych, przyniesie w najbliższej przyszłości pogłębianie się stopnia specjalizacji produkcji.

Jakich można oczekiwać zmian w zakresie specjalizacji w zespołach w przyszłości?

Ogólną orientację w tej materii mogą dać zespoły, które już obecnie spełniają wymogi sformułowane w Uchwale Rady Ministrów nr 11 z dnia 16 I 1976 r.

Część badanych zespołów, co prawda niewielka, już w 1975 r. odpowiadała kryteriom zaliczającym je do gospodarstw specjalistycznych (tab. 4). Skala produkcji specjalistycznej w tych zespołach wyraźnie przekraczała wielkości przeciętne w poszczególnych kierunkach specjalizacji badanych zespołów. Udział produkcji gałęzi wiodących w produkcji towarowej był również wyższy.

Tabela 4

Produkcja towarowa brutto i jej struktura w zespołach produkcji zwierzęcej, spełniających kryteria według Uchwały nr 11 Rady Ministrów z dnia 16 I 1976 r., zaliczenia ich do gospodarstw specjalistycznych (rok 1975)

Kierunek działalności zespołowej	Liczba badanych zespołów	Produkcja towarowa w tys. zł			Struktura produkcji towarowej		
		na 1 zespół	na 1 członka/ /gospodarstwo	na 1 ha użytków rolnych	gałąź wiodąca	pozostała produkcja	
					zwierzęca	roślinna	
Bydło							
mleczno-rzeźne	5	1106	369	32,7	63,1	17,4	19,5
rzeźne	5	1432	477	55,0	86,4	12,2	1,4
Owce	3	1054	352	37,3	77,5	4,5	18,0
Trzoda chlewna	18	1961	630	94,5	85,6	6,7	7,7
Drób	6	4258	1420	213,4	95,3	1,7	3,0
Warzywa	3	858	322	76,1	92,0	7,2	0,8
Średnio	40	1982	655	87,4	86,9	6,2	6,9

W 7 zespołach z produkcją bydłą, na 10 spełniających kryteria, produkcja gałęzi wiodącej wynosiła ponad 80% produkcji towarowej ogółem. Ponad 80% produkcji towarowej z gałęzi wiodącej osiągnęły wszystkie zespoły warzywnicze i drobiarskie i 77,8% zespołów produkcji trzody chlewnej.

runku specjalistycznego w aktualnych relacjach cen jako prawie lub zdecydowanie nieopłacalny. W zespołach bydła mlecznego, owiec, drobiu oceny były bardziej pozytywne.

Tak więc od strony ekonomicznej — zespoły te można uznać za obiekty wyspecjalizowane i to w dość wysokim stopniu. Ten wysoki stopień specjalizacji podkreśla jednocześnie wysokie wymagania wobec zespołów, zwłaszcza specjalizujących się w produkcji zwierzęcej. Osiągnięcie przez zespoły poziomu określonego w kryteriach zaliczania ich do gospodarstw wyspecjalizowanych, wymagać będzie prowadzenia dość intensywnej produkcji polowej, a przy glebach słabszych znacznych jeszcze ilości kupnych pasz treściwych.

Jak wynika z badań, grupa zespołów z produkcją trzody chlewnej, osiągająca zaledwie minimalny poziom produkcji żywca w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych (ok. 8 q), charakteryzowała się w 1975 r. ujemną produkcją towarową zbóż w ilości 11 q/ha.

Procesowi specjalizacji produkcji w zespołach towarzyszy proces upraszczania gospodarowania, przy czym zmiany w tym ostatnim, zwłaszcza gdy odnoszą się do upraszczania organizacji produkcji w zespołach, zachodzą znacznie wolniej niż zmiany w specjalizacji produkcji. Nawet w zespołach, które z punktu widzenia ekonomicznego są już jednostkami wysoko wyspecjalizowanymi (udział gałęzi wiodącej w produkcji towarowej ponad 80%), organizacja produkcji nie jest jeszcze uproszczona. Mimo znacznego zwiększenia pogłowia zwierząt, kierunku wiodącego w tych zespołach, nie rezygnują one z pozostałych gałęzi, jedynie ograniczając je. Zdarzały się przypadki rezygnowania zespołu z chowu niektórych gatunków zwierząt, trwało to jednak zwykle tylko pewien okres, po czym ponownie je wprowadzano.

Prawie we wszystkich badanych zespołach, niezależnie od kierunku podjętej specjalizacji i jej skali, występują takie gatunki zwierząt, jak: bydło — głównie krowy, trzoda chlewna, drób — zwykle kury, oraz konie. W zamierzeniach na najbliższą przyszłość członkowie widzą potrzebę zmniejszania pogłowia wymienionych gatunków, ale tylko w sporadycznych przypadkach są skłonni zrezygnować z nich w ogóle.

W produkcji roślinnej wystąpiły istotniejsze zmiany w zespołach specjalizujących się w produkcji bydła i owiec, polegały one na wprowadzeniu do zasiewów roślin bardziej wydajnych, jak: kukurydza na kiszonkę, buraki Poly Pasty, intensywne odmiany zbóż, żyto na poplon ozimy itp., natomiast zmiany w ilości uprawianych roślin były nieznaczne. W części zespołów, o większej skali produkcji specjalistycznej, obserwuje się ograniczenie liczby gatunków uprawianych roślin, ale tylko w nielicznych z nich produkcję roślinną można by uznać jako uproszczoną.

Na przeszkodzie upraszczaniu gospodarowania w naszych warunkach stają te same czynniki, które hamują wąską specjalizację produkcji w zespołach. Do najważniejszych należy zaliczyć:

— Trudność w przejściu (przynajmniej w najbliższej przyszłości) na

pełną denaturalizację spożycia, wskutek czego zespoły specjalizujące się w jednym kierunku produkcji nie mogą całkowicie zrezygnować z innych kierunków produkcji, zwłaszcza zwierzęcych.

— Istnienie w wielu gospodarstwach tworzących zespoły dość dobrych budynków inwentarskich, w których może być prowadzona produkcja zwierzęca, ale o kierunku innym niż rozwijany w zespole.

— Mały obszar ziemi znacznej części zespołów, na skutek czego maksymalizacja dochodu na jednostkę pracy jest możliwa tylko przez maksymalizację dochodu z jednostki powierzchni. Wymaga to intensywnego wykorzystania ziemi, a więc znacznego udziału w zasiewach roślin pracochłonnych, dających wysoki dochód z jednostki powierzchni, jak również wykorzystania wszystkich pasz odpadkowych we własnym gospodarstwie.

Fakt połączenia się w zespole produkcyjnym, specjalistycznym trzech czy nawet większej liczby gospodarstw o małej, czy nawet średniej powierzchni, bez wyraźnego powiększenia obszaru ziemi, nie powoduje spadków zasobów pracy na jednostkę powierzchni.

W znacznej części badanych zespołów obszar ziemi w przeliczeniu na 1 rodzinę w zespole był stosunkowo mały, co utrudniało wprowadzanie większych zmian organizacyjnych. Na koniec 1975 r. obszar ziemi mniejszy niż 7 ha na 1 rodzinę przypadał w 24⁰/₀ zespołów bydłowych, 22⁰/₀ owczarskich, 54⁰/₀ chowu trzody chlewnej, 64⁰/₀ drobiarskich i aż w 85⁰/₀ zespołów sadowniczych.

EFEKTY PRODUKCYJNO-EKONOMICZNE SPECJALIZACJI

Podjęcie produkcji specjalistycznej, a następnie dynamiczny jej rozwój wpłynęły dodatnio na wyniki produkcyjno-ekonomiczne badanych zespołów. Wyraźne zmiany wystąpiły nie tylko w produkcji towarowej brutto, o czym już wspomniano, ale również i w produkcji końcowej netto.

Jednym z głównych czynników wzrostu produkcji końcowej netto (w przeliczeniu na 1 zespół) należy uznać wzrost zakupu pasz treściwych, zwłaszcza w zespołach, których członkowie podjęli się specjalizacji w trzodzie chlewnej i drobiu (wartość dodana przy przerobie pasz) oraz powiększenie obszaru ziemi, szczególnie w zespołach z produkcją owczarską i bydłą (tab. 5).

Znacznie szybszy przyrost produkcji końcowej niż powierzchni ziemi wpłynął na wzrost już i tak wysokiego poziomu produktywności ziemi. W 1975 r. we wszystkich kierunkach specjalizacji poziom produktywności ziemi był wyższy niż w gospodarstwach przed założeniem zespołów. W istotnym stopniu zmieniła się wydajność pracy. Znaczny przyrost pro-

Tabela 5

Zmiany w wynikach produkcyjnych i ekonomicznych badanych zespołów

Wyszczególnienie	Obszar użytków rolnych w ha	Produk- cja towarowa gałęzi wiodącej ^a	Produkcja końcowa na 1 ha użytków rolnych w tys. zł		Wydajność pracy ^b		Towarowa produkcja zbóż netto w q/ha
			brutto	netto	na 1 za- trudnio- nego ^c w tys. zł	na 1 dzień pracy w zł	
Zespoły specjalizujące się w produkcji bydła							
Przed zorganizowa- niem zespołu	26,3	96,5	22,9	19,4	81,7	297	-0,1
1974	29,7	139,6	28,0	19,1	92,6	337	-2,4
1975	31,9	211,1	31,6	22,1	108,5	395	-4,6
Zespoły specjalizujące się w produkcji owiec							
Przed zorganizowa- niem zespołu	24,1	135,3	16,2	14,2	85,9	312	+2,6
1974	25,9	465,7	18,2	11,7	86,6	315	+0,8
1975	37,8	811,2	23,4	19,3	151,7	552	-1,0
Zespoły specjalizujące się w produkcji trzody							
Przed zorganizowa- niem zespołu	20,6	52,7	22,8	17,0	65,6	239	-1,3
1974	21,4	190,4	52,5	28,0	103,9	378	-24,4
1975	22,2	333,2	65,6	37,0	139,5	507	-38,2
Zespoły specjalizujące się w produkcji drobiu							
Przed zorganizowa- niem zespołu	18,0	×	23,9	21,0	73,6	267	-1,1
1974	16,4	×	118,0	56,7	145,9	530	-100,9
1975	17,1	×	124,5	70,0	187,1	681	-135,3

^a W jednostkach naturalnych: produkcja żywca wołowego i mleka łącznie w przeliczeniu na żywiec w q; żywiec trzodowy w q; wełna i żywiec owczy łącznie w przeliczeniu na wełnę w kg.

^b Wydajność pracy mierzona wartością produkcji końcowej netto na jednostkę pracy.

^c W przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną.

Produkcji końcowej netto przy nie zmienionych w zasadzie zasobach siły roboczej, spowodował wzrost wydajności pracy w zespołach specjalizujących się w produkcji drobiarskiej i trzodzie chlewnej o ponad 100%, owczarskiej około 80% i bydłowej ponad 30%.

Wzrost wydajności pracy w zespołach stworzył przesłanki osiągnięcia wyższego dochodu rolniczego w przeliczeniu na jednego zatrudnionego, jak i na 1 dzień pracy.

W znacznej części zespołów już w 1975 r. członkowie twierdzili, że

osiągają dochody wyższe niż przed założeniem zespołów. Najpowszechniej dał się odczuć wzrost dochodu w takich kierunkach specjalizacji jak: drobniarstwo i warzywnictwo (taką ocenę dało po około 86⁰/₀ członków), owczarstwo (84⁰/₀), trzoda chlewna (81⁰/₀) i bydło rzeźne (72⁰/₀), a najmniej sadownictwo (35⁰/₀) i bydło mleczno-rzeźne (40⁰/₀).

Fakt, że wzrost dochodów najmniej dał się odczuć w zespołach sadowniczych i chowu bydła mleczno-rzeźnego ma swoje źródło w tym, że nowo zakładane sady jeszcze nie zaczęły owocować, zaś jeśli chodzi o zespoły chowu bydła, przyczyna leży w trudnościach organizacyjnych prowadzenia tego kierunku na większą skalę, zwłaszcza w gospodarstwach, w których przed założeniem zespołów nie trzymano większej liczby krów. Na to wydają się wskazywać zmiany zachodzące w pogłowiu krów.

Pogłowie krów przed założeniem zespołu w gospodarstwach, które stworzyły zespół szt./zespół	Liczba badanych zespołów	Pogłowie krów w szt./zespół		
		przed założeniem zespołu	31 XII 1974 r.	31 XII 1975 r.
do 9	4	5,3	34,0	19,5
9—15	3	12,7	20,7	27,8
powyżej 15	5	21,5	29,5	35,3

Wprowadzenie zbyt szybko dużej liczby krów do zespołów, w których członkowie mieli słabe doświadczenie i wiedzę z tego zakresu produkcji, przy braku odpowiedniego doradztwa, spowodowało w pierwszym okresie w części zespołów nie wzrost, a nawet spadek dochodów.

Jakich korzyści ekonomicznych można oczekiwać ze wzrostem skali produkcji specjalistycznej?

Zespoły, których członkowie podejmują specjalizację wybranego kierunku produkcji, są wyraźnie zróżnicowane pod względem skali produkcji specjalistycznej.

Wyniki badań wskazują, iż ze wzrostem skali produkcji specjalistycznej obserwuje się wzrost produktywności ziemi, a jednocześnie wydajności pracy na 1 zatrudnionego i 1 dzień pracy (tab. 6). Można więc przypuszczać, że i dochód rolniczy na jednego zatrudnionego jest również wyższy w zespołach o większej skali produkcji specjalistycznej. W pewnym sensie potwierdzeniem tego są odpowiedzi członków zespołów na temat osiągniętych dochodów. W grupach o większej skali produkcji specjalistycznej wszyscy członkowie twierdzili, że w zespołach osiągnęli dochód wyższy niż w gospodarstwach przed założeniem zespołów (wyjątek zespoły z produkcją mleka). W zespołach o mniejszej skali produkcji, część członków nie odczuwała tego wzrostu.

Analiza danych zawartych w tabeli 6 wskazuje, że skala produkcji bydłowej oraz owczarskiej jest dość ściśle uzależniona od obszaru gospo-

Tabela 6

Wyniki produkcyjne i ekonomiczne w badanych zespołach a skala produkcji towarowej gałęzi wiodącej (dane za rok 1975)

Skala produkcji towarowej gałęzi wiodącej na 1 zespół od—do ^a	Liczba zespołów w grupie	Przeciętna produkcja towarowa gałęzi wiodącej ^a	Obszar użytków rolnych w ha	Liczba osób pełnozatrudnionych	Produkcja końcowa netto w tys. zł na ha	Wydajność pracy ^b		Produkcja towarowa zbóż netto w q/ha
		na 1 zespół				na 1 pełnozatrudnionego w tys. zł	na 1 dzień pracy w zł	
Zespoły specjalizujące się w produkcji bydła								
Do 150	19	100,8	25,51	5,8	18,9	83,0	301	+0,9
150—300	11	208,3	35,78	6,1	20,1	118,4	430	-2,3
Powyżej 300	8	477,0	41,62	8,4	27,3	135,6	493	-15,2
Zespoły specjalizujące się w produkcji owiec								
Do 500	8	350,4	19,31	4,8	21,0	84,8	308	-1,5
500—1000	5	671,4	36,63	3,8	13,9	135,0	490	-2,2
Powyżej 1000	5	1934,4	60,27	6,0	22,2	222,7	810	+0,5
Zespoły specjalizujące się w produkcji trzody								
Do 100	8	68,8	20,8	5,3	20,0	77,8	283	-5,0
100—200	16	137,2	17,3	5,5	35,0	109,2	397	-12,4
200—400	8	292,7	29,9	6,4	40,7	191,0	695	-16,2
400—1000	5	599,7	32,2	7,2	43,6	196,4	713	-39,1
Powyżej 1000	2	2102,5	10,6	5,7	105,9	197,0	721	-791,5

^a W jednostkach naturalnych: produkcja żywca wołowego i mleka łącznie w przeliczeniu na żywca w q; żywca trzodowy w q; wełna i żywca owczy łącznie w przeliczeniu na wełnę w kg.

^b Wydajność pracy mierzona wartością produkcji końcowej netto na jednostkę pracy.

darstwa, natomiast produkcja trzody chlewnej mniej zależy od obszaru, a w większym stopniu od dokupna pasz treściwych. Ze wzrostem skali produkcji bydłowej i owczarskiej obserwuje się również większe zmiany w strukturze użytkowania ziemi. Wzrasta udział trwałych użytków zielonych i zwiększa się udział w zasiewach wydajniejszych roślin pastewnych. W tych zespołach wzrost skali produkcji specjalistycznej był bardziej dostosowany do możliwości produkcji pasz własnych niż w zespołach produkcji trzody chlewnej, gdzie w części zespołów tucz zwierząt był uzależniony wyłącznie od pasz treściwych pochodzących głównie z zakupu. Jaskrawym tego przykładem są 2 zespoły wydzielone jako grupa ostatnia, produkująca ponad 1000 q żywca wieprzowego. Ich ujemny bilans zbożowy wynosił około 800 q/ha, a więc na 1 zespół ponad 800 ton pasz treściwych.

W obecnych warunkach, przy ujemnym bilansie zbożowym kraju, rozwijanie specjalizacji produkcji zwierzęcej (z wyjątkiem drobiu rzeźnego, gdzie zakup pasz treściwych jest konieczny) głównie na paszach treściwych kupnych, należy uznać za zjawisko niekorzystne z dwu względów:

— Zakup dużych ilości pasz treściwych przez zespoły (mając na uwadze dalsze zwiększanie ich liczby) pozbawiać będzie możliwości kupna pasz rolników indywidualnych, którzy, przy niższym jednostkowym zużyciu pasz treściwych, mogliby z tych samych zasobów wytworzyć znacznie więcej produktów zwierzęcych.

— Opieranie produkcji specjalistycznej głównie o pasze treściwe kupne wydaje się również niekorzystne dla członków zespołów. Produkcja w takich zespołach jest całkowicie uzależniona od terminowego zaopatrzenia się w odpowiednią ilość pasz. Wszelka nieregularność w zaopatrzeniu się w pasze treściwe, a jest ona ze względu na ujemny bilans zbożowy niestety dość częsta, powoduje poważne zakłócenia w procesie produkcji, co podnosi i zwiększa ryzyko produkcji specjalistycznej.

Przeprowadzone badania potwierdzają występowanie trudności na tym odcinku. Ponad 50% badanych zespołów w 1975 i 1976 r. odczuwało trudności z kupnem odpowiedniej ilości pasz treściwych. Odsetek zespołów, których członkowie mieli trudności z zaopatrzeniem się w pasze treściwe, zwiększał się w miarę rosnących rozmiarów zakupu pasz treściwych. Przy wyższej skali produkcji specjalistycznej, bazującej na znacznej ilości kupnych pasz treściwych, we wszystkich zespołach wystąpiły trudności w ich zakupie. Zmuszało to członków tych zespołów do kupna pasz treściwych z różnych źródeł, jak również z kilku punktów sprzedaży GS, często oddalonych od zespołów o kilkadziesiąt, a w jednym przypadku nawet o 300 kilometrów. Nie trzeba dodawać, jakie to są straty czasu i dezorganizacja w toku produkcji. Powyższe względy przemawiają za tym, aby w naszych warunkach podejmowano specjalizację produkcji zwierzęcej w zespołach, mając zapewnione znaczne zasoby pasz własnych. Nie oznacza to, iż zespoły powinny zrezygnować z kupna pasz treściwych. Pewna część pasz, zwłaszcza wysokobiałkowych, gwarantujących uzyskanie produktów jakościowo lepszych i efektywniejsze skarmianie pasz, powinna być zespołom dostarczona z zewnątrz. Naszym zdaniem, pasze treściwe kupne powinny być jednak tylko uzupełnieniem pasz pochodzących z gospodarstwa. Większy ich udział w skarmianych paszach może być uzasadniony jedynie w początkowym okresie działalności zespołów, a więc w okresie dokonywania istotnych zmian organizacyjnych.

Jak wskazują wyniki badań, członkowie znacznej części badanych zespołów dostrzegają potrzebę zwiększenia zasobów pasz własnych, aby w ten sposób łagodzić trudności występujące przy ich kupnie. Dane

z 1976 r. świadczą, że członkowie aż 66⁰/₀ zespołów chowu bydła, 64⁰/₀ owczarskich i 48⁰/₀ zespołów chowu trzody planują wprowadzić do zasiewów więcej roślin pastewnych, bardziej wydajnych, przydatnych dla określonych kierunków produkcji specjalistycznej.

Zmiany, jakie zostaną w przyszłości wprowadzone w zasiewach, nie rozwiążą a jedynie złagodzą ujemny bilans paszowy badanych zespołów. Obecna obsada zwierząt na 100 ha użytków rolnych jest już tak wysoka, iż dalsza poprawa sytuacji paszowej może nastąpić przede wszystkim przez zwiększenie obszaru¹⁰.

Niezależnie od zmian w zasiewach, zapewnienie większości pasz z własnej produkcji wymaga powiększenia obszaru użytkowanej ziemi. Takiego zdania jest 67⁰/₀ członków zespołów bydłowych, 60⁰/₀ owczarskich i 78⁰/₀ zespołów chowu trzody. Według oceny członków, obszar ziemi powinien wzrosnąć przeciętnie na 1 zespół w przypadku zespołów bydłowych o 7,6 ha, owczarskich o 6,3 i trzodowych o 18,4 ha.

Badania przeprowadzone w zespołach w latach poprzednich, jak i ostatnie z listopada 1976 r. dowodzą, że z każdym rokiem wraz z powiększaniem się skali produkcji specjalistycznej i występującymi trudnościami w zakupie pasz coraz pilniejszą potrzebą staje się powiększenie obszaru uprawianej przez zespoły ziemi. Chęć powiększenia obszaru, głównie przez przejęcie w trwałe użytkowanie ziemi z PFZ (długoletnie umowy dzierżawne, jak również kupno) wyrazili członkowie około 80⁰/₀ badanych w 1975 r. zespołów chowu bydła, 78⁰/₀ owczarskich, 76⁰/₀ zespołów chowu trzody, a nawet 43⁰/₀ drobiarskich — głównie prowadzących latem chów gęsi lub wprowadzających dodatkowo chów owiec.

Powiększanie obszaru ziemi w zespołach stwarza pewniejsze warunki do podejmowania specjalizacji i osiągnięcie większej jej skali. Wpływa jednocześnie dodatnio na trwałość i jakość powstających zespołów. Wyniki badań wskazują, że ziemia przejęta w zagospodarowanie przez członków zespołów jest w znacznej większości wspólnie użytkowana, jest to więc czynnik integrujący gospodarstwa członków. Obserwuje się również wyższy stopień integracji gospodarstw w zespołach o większej skali produkcji specjalistycznej¹¹.

Grunty dotychczas przejęte przez zespoły są racjonalnie wykorzystywane. Świadczy o tym poziom nawożenia mineralnego, jak również osią-

¹⁰ Pogłowie zwierząt w sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych w dniu 31 XII 1975 r. wynosiło: zespoły bydła mlecznego i żywca 130; bydła rzeźnego 110; trzody chlewnej 196.

¹¹ W. Guzewicz: Niektóre problemy rozwoju zespołów rolników indywidualnych w chowie bydła. Przegląd Hodowlany nr 2, 3, 1976 r. M. Szpryngier: Rozwój produkcyjny oraz problemy organizacyjne zespołów rolników indywidualnych prowadzących chów trzody chlewnej. Przegląd Hodowlany nr 16, 17, 1976 r.

ganie wysokich plonów¹². Daje to dużą gwarancję, iż również w przyszłości przejmowana ziemia będzie przynajmniej tak samo dobrze wykorzystywana, zwłaszcza że bodźcem działającym w tym kierunku będą rosące potrzeby w zakresie pasz, jak również duże możliwości zwiększenia nawożenia obornikiem.

Przyrost zasobów paszowych, uzyskany w wyniku powiększenia obszaru ziemi powinien być następnie efektywnie przetworzony na produkty zwierzęce. Na przykład w 1975 r. w zespołach chowu trzody pasze zużyte na przyrost 1 kg żywca zawierały około 4,5 jednostek owsianych, tj. znacznie mniej niż przeciętnie w gospodarce indywidualnej.

Za przekazywaniem gruntów zespołom przemawia również interes społeczny, bowiem koszt ich zagospodarowania jest bardzo niski. Zespoły przy zagospodarowaniu przejmowanych gruntów nie korzystają z dotacji państwowych, przysługuje im jedynie umorzenie stosunkowo niewielkiej części czynszu dzierżawnego.

WNIOSKI

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają ogólnie stwierdzić, że zespoły specjalistyczne jako jednostki większe obszarowo, wyposażone w nowocześniejszy sprzęt techniczny, intensywnie gospodarujące, mogą przyczynić się do wzrostu produkcji rolnej i jej stabilizacji, przez co wpłyną na poprawę gospodarki żywnościowej kraju. Możliwość uzyskiwania dzięki zwiększeniu wydajności pracy wyższych dochodów oraz zmniejszeniu jej uciążliwości przez zmechanizowanie wielu czynności może zatrzymać na wsi rolników młodych, wykształconych, bardziej energicznych. Zespoły są w stanie przejąć i efektywnie zagospodarować — przy bardzo niskich kosztach społecznych — znaczne obszary ziemi wypadającej z użytkowania rolników starzejących się i bez następców.

Realizacja programu specjalizacji w zespołach wymaga jednak spełnienia pewnych niezbędnych warunków, mianowicie:

— Pełnego zaopatrzenia tych gospodarstw w sprzęt techniczny, warunkujący usprawnienie pracy w produkcji specjalistycznej i wyższą jej wydajność, jak również w materiały budowlane i dokumentację techniczną, umożliwiające budowę dużych, nowoczesnych budynków inwentarskich i gospodarczych.

— Zapewnienia dobrego doradztwa nie tylko agro- i zootechnicznego,

¹² W 1975 r. zużyto w badanych zespołach około 242 kg czystego składnika NPK na 1 ha użytków rolnych. Uzyskano również, mimo wyjątkowo niekorzystnych warunków atmosferycznych, dość wysokie plony: zbóż 27,7 q, kukurydzy (kolb) 82,9, ziemniaków 217 q, buraków cukrowych 388 q i siana łąkowego 72 q.

ale przede wszystkim ekonomiczno-organizacyjnego. Zespoły korzystające z opieki i doradztwa WOPR są sprawniejsze pod względem organizacyjnym, osiągają lepsze wyniki produkcyjno-ekonomiczne.

— Umożliwienia powiększenia obszaru ziemi przez przekazywanie zespołom gruntów PFZ w długoletnie i nierozwiązywalne dzierżawy lub ich sprzedaż, są one bowiem dla nich niezbędne w celu utrwalenia i powiększenia specjalistycznej produkcji i dochodowości. W rejonach o rozdrobnionej strukturze agrarnej powiększenie obszaru ziemi jest dla powstawania zespołów warunkiem wręcz koniecznym. Można przewidywać, że od tempa przekazywania ziemi zespołom będzie uzależniona dynamika ich powstawania. Za przekazywaniem ziemi zespołom przemawia racjonalne jej zagospodarowanie, jak również korzystny wpływ na jakość powstających zespołów. Wpływ ten wyraża się pogłębianiem integracji gospodarstw członkowskich.

Вацлав Гузевич

КОЛЛЕКТИВЫ ЕДИНОЛИЧНЫХ КРЕСТЬЯН В ПРОЦЕССЕ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Резюме

В значительной части единоличных крестьянских хозяйств, особенно с традиционной организацией, прирост продукции ограничен рядом технико-экономических барьеров, связанных в первую очередь с малой площадью хозяйства. Внедрение процесса специализации в хозяйства в сочетании с организацией коллективов единоличных крестьян способствует четкому ограничению, а иногда даже исключению действия этих барьеров.

Аргументация автора относительно специализации производства в коллективах как новой формы организации сельскохозяйственного производства основывается на результатах 3-летних исследований проводимых Институтом Экономики Сельского Хозяйства в 170 коллективах и 668 охваченных ими хозяйствах.

Исследования показали, что процесс специализации производства в коллективах становится более интенсивным, а его темпы обусловлены направлением производства. Этот процесс происходит наиболее быстро в коллективах, члены которых занимаются птицеводством и свиноводством, а наиболее медленно в садоводстве.

Во втором году деятельности коллективов, во всех направлениях производства, за исключением садоводческого, среднее участие ведущей отрасли составило свыше 50% всей товарной продукции.

Специализованные коллективы, как единицы с крупной площадью снабженные новейшими техническими средствами производства и ведущие интенсивное хозяйство, достигают гораздо высшего уровня продукции с единицы площади, чем среднее единоличное хозяйство в стране.

Ведение хозяйств в коллективе делает возможным получение высших до-

ходов благодаря высшей производительности и меньшей обременительности труда путем механизации многих приемов, что может поощрять молодых, образованных и энергичных земледельцев оставаться в селе. Коллективы могут принимать и эффективно окультуривать значительные земельные площади при очень низких социальных издержках.

Выполнение программы специализации в коллективах требует, однако, соблюдения следующих необходимых условий:

— полного снабжения входящих в состав коллективов хозяйств оборудованием, строительным материалами и технической документацией, делающих возможным строительство крупных, нового типа животноводческих и хозяйственных построек;

— обеспечения возможности расширения площади сельскохозяйственных угодий. Более крупные земельные площади в коллективах необходимы для укрепления и повышения специализации производства, особенно животноводческого, на базе собственных кормов;

— обеспечения соответствующей агрономической консультации, касающейся в первую очередь экономическо-организационных вопросов;

— обеспечения производственных услуг соответственно высокого уровня; это касается в частности специализированных услуг для отдельных производственных направлений;

— снабжения значительными количествами готовых концентратных кормов, особенно со средним и высоким содержанием протеина; это касается в частности начального периода деятельности коллективов, а также районов страны с раздробленными единоличными хозяйствами.

Wacław Guzewicz

COLLECTIVES OF PEASANT FARMERS IN THE AGRICULTURE SPECIALIZATION PROCESS

Summary

In the prevailing part of the private peasant farms, particularly of those traditionally organized, the production increment is limited by a number of technico-economic barriers, connected mostly with a small size of the farm area. The extension of the specialization process over farms in connection with the organization of collectives of peasant farmers, contributes to a distinct reduction and sometimes to an elimination of the effect of the above barriers.

The considerations of the author concerning the production specialization in collectives as a new organizational form of the agricultural production, have been based on the results of 3-year investigations carried out by the Institute of Agricultural Economics in 170 collectives and in 668 farms comprised by them.

The investigations have proved that the production specialization process in the collectives is intensifying, its rate depending on the production trend. This process is running most quickly in the collectives, the members of which are dealing with the poultry and swine production, and most slowly in those of horticulture.

In the second year of activity of the collectives, the average participation of

the leading production trend in relation to all the production trends, except for horticulture, amounted to over 50% of the total marketable production.

By the specialistic collectives as the large-area units, with modern technical outfit and more intensive farming, much higher production level from the area unit is reached than in average-sized peasant farms in this country.

The collective farming enables to get higher incomes owing to higher productivity and less strenuousness of work by means of mechanization of many actions, what can encourage young, educated and vigorous farmers to stay in the countryside. The collectives are able to take over and efficiently manage large land areas, at very low social costs.

The execution of the specialization program in the collectives depends, however, on some necessary conditions, viz.:

— full supply of farms comprised by the collective with technical equipment as well as in building materials and technical documentation enabling the construction of large, modern livestock and farm buildings;

— rendering possible an enlargement of the land area. Large area in the collectives is necessary for consolidation and increase of specialistic production, particularly of animal production based on own fodders;

— ensuring a good advisory work, particularly in the scope of economic and organizational questions;

— ensuring the production service at an appropriate level; it concerns especially specialistic service for particular production trends;

— making available considerable amounts of ready-made concentrated fodders, particularly with medium and high protein content; it concerns especially the initial activity period of the collectives and the country regions with small-sized peasant farms.